

УДК 376-056:37.015.3

Г. М. Хворова,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПРИ ІНКЛЮЗИВНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ

Стаття розкриває питання практичного впровадження інклюзивної освіти в Україні, містить аналіз діючого законодавства та навчальних програм, визначає сучасний стан, проблеми та перспективи освіти дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою навчання. Доводиться недоцільність використання універсального навчального дизайну при навчанні математиці дітей з відхиленнями пізнавальних можливостей.

Ключові слова: відхилення навчальних можливостей, kurikulum, універсальний навчальний дизайн, навчальні програми, критерії оцінювання, Стандарти інклюзивної освіти.

Проблема визначення змісту освіти та оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами при інклюзивній формі навчання стає дедалі відчутнішою у зв'язку зі зменшенням кількості спеціальних навчальних закладів та збільшенням питомої ваги учнів з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах.

Для того, щоб вирішувати ці питання на парадигмальному рівні та визначити, яких ресурсів потребує ця проблема та яким чином ці ресурси мають бути використані, варто виходити з самої сутності феномену «особливі освітні потреби», які є похідною від «відхилень навчальних можливостей».

Дитина з відхиленнями навчальних можливостей — така, що має відхилення від середньостатистичного для певного віку рівня можливостей сприймання та засвоєння навчальної інформації, виконання навчальних завдань; відхилення можливостей до пересування; відхилення можливостей до самообслуговування; відхилення можливостей до комунікації; і при цьому всі наявні відхилення обумовлені документально підтвердженими у встановленому порядку захворюваннями та порушеннями розвитку, а не особистісними рисами учня або бажаннями його батьків (або іншими суб'єктивними причинами). Навчання такої дитини потребує від суспільства більших ресурсів, у порівнянні з дитиною без відхилень навчальних можливостей. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату може мати різні види відхилень навчальних можливостей, виражених у різному ступені.

Головним фокусом освітньої політики держави щодо дітей з відхиленнями навчальних можливостей має бути не міфічні «рівноправ'я» та «соціалізація», а якість знань, вмій та навичок, отриманих дитиною з відхиленнями навчальних можливостей протягом шкільного навчання, відповідність змісту освіти дитини, з одного боку, її можливостям, а з другого — реальним життєвим потребам. Якщо ми насправді прагнемо, щоб людина з обмеженнями життєдіяльності була не декларативно, а реально включена в суспільне життя, то мусимо визнати, що для цього їй потрібно чимало необхідних знань, вмій та навичок, отримання яких багато десятиріч забезпечувала саме система спеціальною освіти, великою мірою — завдяки наявності потужного корекційного компоненту. Тому, в жодному разі неможливо відмовлятися від самого інституту спеціальної освіти, мова повинна йти про забезпечення спеціальних освітніх послуг в умовах загальноосвітніх шкіл з інклюзивною формою навчання. Це звичайно, потребує великих системних перетворень та залучення ресурсів. Чи готова до цього наша загальна освіта — це велике питання. Достатньо вказати, що для того, щоб загальноосвітня школа змогла взяти на себе відповідальність за життя та здоров'я дітей при переході на інклюзивну освіту, в неї має влитися

потужний штат лікарів та медичного персоналу, психологів, корекційних педагогів (зокрема — сурдо-, тифло-, ортопедагогів), реабілітологів, логопедів, музикотерапевтів та інших фахівців, незвичних для загальноосвітньої школи.

Протягом останніх двох років Монмолодьспорт затвердив низку нормативних документів (Постанова КМУ «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011, Інструктивно-методичний лист «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» від 18.05.2012, методичний лист «Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.2012). Таким чином, вже існує та дедалі загострюється протиріччя між наявністю нормативно-правової бази та відсутністю досконалих і конкретних «інклюзивних алгоритмів» та ресурсів для їх впровадження.

Інклюзивне навчання для успішного перебігу потребує спеціального розроблення та гнучкого, творчого використання усіх загальноприйнятих складових освітнього процесу: змісту навчальних предметів, педагогічні методи та підходи, поточне та підсумкове оцінювання, а також відповідні ресурси для викладання навчальних предметів (Д. Деппелер, 1998) [1]. Ці складові навчання у зарубіжному освітньому просторі називаються *курукулумом*. В українській освітній системі ці складові все ще потребують створення — відповідно до особливостей, які має інклюзивна освіта у порівнянні як з загальною, так і зі спеціальною освітою, та відповідно до реалій та традицій вітчизняної освіти (наприклад, неможливо скопіювати канадські технології складання індивідуальних навчальних планів, забезпечення доступності *курукулуму*, проектного навчання із залученням дітей з відхиленнями навчальних можливостей тощо, оскільки в Україні та в Канаді принципово різні підходи до побудови змісту освіти).

Практика багатьох країн, де широко розповсюджена інклюзивна освіта, передбачає, що вчитель на основі офіційно затвердженого *курукулуму* розробляє навчальні завдання, доступні для учнів всього класу. Таке використання офіційного *куруку-*

луму називають «універсальним навчальним дизайном». Такий підхід до організації навчання дає можливість задовольняти освітні потреби кожного учня, якщо його пізнавальні можливості в принципі дозволяють засвоїти програму загальноосвітньої школи. Однак, як засвідчує практика інклюзії, застосування універсального навчального дизайну залежить від того, наскільки можлива інтерпретація навчальних завдань для школярів з особливими освітніми потребами.

Поняття універсального навчального дизайну базується на концепції доступності курикулуму без його попередньої адаптації чи модифікації (Зефф, 2007) [1]. Основні принципи цієї концепції:

- різноманітність способів подачі навчального матеріалу, отримання учнями знань різними шляхами;
- різноманітність способів демонстрації учнями набутих знань, вмінь, навичок та їх оцінювання.

При всій важливості та доцільності останнього принципу, його застосування не повинно призвести до нівелювання таких понять, як вимоги навчальної програми, критерії оцінювання. Державні освітні стандарти, до скасування інститутів цензової/нецензової освіти. Це унеможливить перехід дітей з одного закладу до іншого (у разі такої необхідності), знищить наступність між ланками освіти та призведе до анархії та профанації.

Відповідно до Інструктивно-методичний листа «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» Монмолодьспорт, навчання школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі відбувається на основі індивідуального навчального плану, що складається за навчальною програмою загальноосвітньої школи. Якщо ж участь дитини з особливими потребами у навчальному процесі без поправок і змін неможлива, бажано, щоб вони були мінімальними, вважають ідеологи інклюзивної освіти (Д. Деппелер, 1998) [1]. Однак, вітчизняні фахівці (Т. В. Сак, 2012) [2] справедливо вважають, що при складанні індивідуального навчального плану вчителю корисно орієнтуватися на програму того чи іншого типу спеціальної школи та брати до уваги спрямованість корекційної-розвивального проце-

су, що конкретизується у навчальній програмі. Аналіз навчальних програм для дітей з різними пізнавальними можливостями показує, що у випадку учнів з відхиленнями пізнавальних можливостей за основними навчальними предметами (математика, рідна мова) недоцільно застосовувати канонічний принцип інклюзивної освіти: одна тема уроку для всіх учнів класу, індивідуальні завдання по темі – для учнів з відхиленнями навчальних можливостей. Унаочнимо цю думку завдяки порівнянню програм з математики за 1 клас (зміст навчального матеріалу, навчальні досягнення учнів, спрямованість корекційно-розвивальної роботи наводяться у скороченому вигляді).

Зміст навчального матеріалу за загальноосвітньою програмою	Зміст навчального матеріалу для учнів з затримкою психічного розвитку	Зміст навчального матеріалу для розумово відсталих учнів
<p>Лічба. Сукупність предметів зі спільною ознакою (множина). Натуральні числа 1–10. Позначення числа цифрою. Письмо цифр у зошитах в клітинку. Порівняння чисел. Знаки порівняння. Склад чисел 2 – 10. Арифметичні дії додавання й віднімання чисел у межах 10. Знаки дій додавання і віднімання. Переставний закон додавання. Назви компонентів та результату дій додавання та віднімання. Число 0. Нумерація чисел у центрі «Сотня». Поняття розряду. Додавання й віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд. Додавання розрядного числа до двоцифрового (45+20). Віднімання розрядного числа від двоцифрового (45–20). Додавання одноцифрового числа до двоцифрового (45+2). Відніман-</p>	<p>В 1 класі вивчаються числа до 20. Знання про числовий ряд (правильної послідовності чисел, їх запису), уміння порівнювати числа і встановлювати, на скільки одне число більше чи менше за інше. Способи порівняння чисел засвоюються на основі порівняння відповідних груп предметів шляхом встановлення взаємно однозначної відповідності між елементами множин (прикладанням або накладанням). Співвідношення числа і кількості. Кількісні і порядкові числівники.</p>	<p>Вивчення десятка триває протягом 1 класу. Робота над першим десятком розподіляється на чотири етапи: 1) пропедевтичний період; 2) вивчення нумерації; 3) додавання і віднімання в межах 10; 4) таблиці додавання та віднімання в межах 10. Для кращого запам'ятовування цифр корисно давати вправи на складання цифр з окремих їх елементів, обводити шаблони цифр, виліплювати їх, викладати з дрібних предметів тощо. Порівняння груп предметів за кількістю, предметів за розмірами.</p>

<p>ня одноцифрового числа від двоцифрового (45–2). Порозрядне додавання і віднімання двоцифрових чисел (45+22, 45–22).</p> <p>Знаходження невідомого компонента арифметичних дій.</p> <p>Знаходження невідомих доданка, зменшуваного, невідомого від'ємника.</p> <p>Числові рівності і нерівності.</p> <p>Істинні та хибні числові рівності й нерівності.</p> <p>Математичні вирази.</p> <p>Числовий вираз та його значення. Математичні вирази сума і різниця. Числові вирази на дві дії. Порівняння числа та значення числового виразу, двох числових виразів.</p>	<p>Таблиці додавання та віднімання одноцифрових чисел.</p> <p>Порівняння одно- і двоцифрових чисел у межах 20. Числові рівності та нерівності; читає і записує числові рівності, числові нерівності; знає знаки «>», «<».</p>	<p>Лічба пряма і зворотна в межах 10. Порівняння чисел. Лічба двійками, трійками. Порядкові числівники. Додавання і віднімання з одним невідомим; додавання і віднімання з нулем; віднімання від десяти. Ознайомлення з переставною властивістю додавання розпочинається на основі дій з предметами.</p> <p>Впізнання знаків «<» і «>», їх застосування в процесі порівняння чисел. Співвідношення числа і кількості. Використання кількісних і порядкових числівників.</p>
<p>Довжина. Одиниці вимірювання довжини — сантиметр, дециметр, метр. Вимірювання довжин відрізків. Запис результатів вимірювання довжини відрізка. Побудова відрізків заданої довжини.</p> <p>Маса. Одиниця вимірювання маси — кілограм. Місткість. Одиниця вимірювання місткості — 1 літр. Вартість. Одиниці вартості — копійка, гривня. Час. Одиниці вимірювання часу — година, доба, тиждень. Визначення часу за годинником.</p> <p>Дії з іменованими числами (величинами). Порівняння, додавання і віднімання іменованих чисел (величин).</p>	<p>Одиниці вимірювання довжини — сантиметр</p> <p>Учень вимірює довжину відрізка за допомогою лінійки.</p> <p>Одиниця вимірювання маси — кілограм.</p> <p>Одиниці вартості — копійка, гривня.</p> <p>Одиниці вимірювання часу — година, доба, тиждень.</p> <p>Визначення часу за годинником.</p>	<p>Одиниця вартості (копійка). В процесі вивчення чисел 2, 5, 10 учні знайомляться з монетами 2 к., 5 к., 10 к, вчать їх розмінювати, що допомагає закріплювати знання про склад відповідних чисел. Ознайомлення з паперовими грошима починається з 3 класу.</p> <p>Одиниці вимірювання часу — година, доба, тиждень. Визначення часу за годинником.</p>

<p>Поняття «задача». Структурні елементи задачі. Зв'язок умови і запитання. Прості задачі. Прості задачі на знаходження суми, різниці двох чисел; збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння; знаходження невідомого доданка, зменшуваного, від'ємника.</p>	<p>Прості арифметичні задачі.</p>	<p>Перші арифметичні задачі — це задачі-дії, задачі-ігри, відповідь на запитання яких діти мають бачити, перераховуючи предмети чи їх зображення.</p>
--	-----------------------------------	---

Починаючи з другого класу різниця між змістом навчальних програм з математики для дітей з різними пізнавальними можливостями дедалі збільшується. Тому очевидно, що дітям з відхиленнями пізнавальних можливостей за інклюзивною формою освіти недоцільно вивчати математику на засадах універсального дизайну.

Таким чином, існує нагальна необхідність розробки та затвердження Стандартів інклюзивної освіти, які включатимуть:

- перелік відхилень навчальних можливостей (захворювань, нозологій) при яких доцільно навчання за інклюзивною формою;
- перелік відхилень навчальних можливостей (захворювань, нозологій) при яких доцільна спеціальна освіта;
- алгоритм забезпечення корекційного компоненту освіти в умовах інклюзивного навчання, перелік спеціальних освітніх послуг, які отримають учні з відхиленнями навчальних можливостей;
- критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з відхиленнями навчальних можливостей, порядок отримання ними ценової/нецензової освіти.

Потрібні також розробка та офіційне затвердження «Типового положення про загальноосвітній навчальний заклад з інклюзивною формою навчання», визначення порядку отримання закладом статусу інклюзивного та відповідного статусу учнів з відхиленнями навчальних можливостей, затвердження штатного розкладу загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

Статья раскрывает вопросы практического внедрения инклюзивного образования в Украине, содержит анализ действующего законодательства и учебных программ, определяет современное состояние, проблемы и перспективы образования детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата в общеобразовательных учебных заведениях с инклюзивной формой обучения. Указывается на нецелесообразность использования универсального учебного дизайна при обучении математике детей с отклонениями познавательных возможностей.

Ключевые слова: отклонение учебных возможностей, курикулум, универсальный учебный дизайн, учебные программы, критерии оценки, Стандарты инклюзивного образования.

The article reveals the practical implementation of inclusive education in Ukraine, an analysis of the current legislation and training programs, determining the current status, problems and prospects of education for children with disorders of the musculoskeletal system in secondary schools with an inclusive form of education. The research points to the inappropriate use of universal design in the educational process of teaching mathematics to children with cognitive capabilities.

If we really want persons with limited abilities not to be declarative, but actually included in public life, we must recognize that for this they need a lot of necessary knowledge, abilities and skills, which the system of special education has been providing for many decades, and their success to a large extent is due to the powerful correction component. Therefore, in any case, it is impossible to refuse from the Institute of special education, it should go on to provide special education services in the schools with the inclusive form of education. This usually requires major systemic transformations and attracting resources. Whether our general education is ready to this – is a great question. It is sufficient to indicate that in order to take on the responsibility for the life and health of children going to inclusive education, the school had to employ some powerful medical staff: psychologists, special education teachers, speech therapists and other professionals, unusual for a secondary school.

There is an urgent need for development and approval of standards of inclusive education, which will include:

– list of deviations in educational opportunities (nosology of diseases) in which inclusive form of learning is appropriate;

– list of deviations in educational opportunities (nosology of diseases) in which special education is appropriate;

– the algorithm of correction of the education component in the context of inclusive education, list of special educational services, which pupils with disabilities should receive;

– criteria for the evaluation of academic performance of students with disabilities, the order of proving them with qualification or non-qualification education.

Keywords: diverse of educational opportunities, Curriculum, universal design learning, curriculum, assessment criteria, standards of inclusive education.

Список літератури

1. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: прак. посіб. / [Т. Лорман, Д. Деппелер, Д. Харви]; пер. з англ. — К.: — 2010. — 296 с.

2. Сак Т. В. Навчальне середовище інклюзивного класу // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. наукових праць. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — № 21. — С. 241–244.

Отримано 24.01.2013 р.